

התלמוד. תולדות הלמדנות. יעקב צ' מאיר וישי רוזן-צבי. ירושלים, מאגנס, תשפ"ה.
384 עמ'. (02-6586659)

אין חולק על כך שהיצירה המרכזית של התורה שבעל פה היא התלמוד הבבלי. הוא המקור לרוב ככל ההלכות למעשה, והוא הכלי העיקרי ללימוד התורה ולעיצוב הרוח היהודית מאז שנכתב והופץ לפני כאלף וחמש מאות שנה. למרות שהתלמוד הבבלי מסודר סביב למשנה הוא לא מתמקד בפירושה, ובעצם אינו 'מסודר' כלל לפי סדר ברור מסוים. כבר הרבה נכתב על התלמוד ודרך היווצרותו וקביעת נוסחו המקובל ואופן הפצתו ופלא התקבלותו, ושני המחברים משתדלים לאסוף ולתקצר את מיטב החומר בנושאים האלו ולהציג אותם בפנינו בשפה ברורה ונעימה. החלק הראשון של הספר עוסק בתלמוד הבבלי עצמו - הסוגיא ומהלכיה, המדרשים והפירושים, הברייתות, האוקימתות, היחס בין הבבלי לירושלמי, 'סתם' התלמוד, סוגיות שאינן במקומן ה'טבעי', הוספות מאוחרות בתלמוד ועוד, והחלק השני

עוסק יותר בלימוד התלמוד והתקבלותו במשך הדורות - הלימוד בישיבות הגאונים, פריצת התלמוד לארץ ישראל ולאשכנז ולצפון אפריקה ולספרד, סמכות התלמוד, פרשנותם של רש"י ובעלי התוספות וגדולי ספרד, כתבי היד והדפוסים הראשונים, דרך הפלפול ודרך העיון, ועוד נושאים רבים, חלקם מנויים בתוכן העניינים - וחלקם חסר מפתח מפורט שיפנה אליהם, וחבל. כדי להקל על הקריאה כמעט שאין בספר הערות שוליים, אך לכל פרק קיים נספח עם הפניות והרחבות. בעמ' 141 דנים המחברים בשאלת זמנם של המשפטים והקטעים בגמרא שנכתבו ב'סתם', שבמחקר התלמודי מקובל כבר דורות להתייחס אליהם כאל חומר מאוחר יחסית. המחברים נוטים לקבל את דעתו של פרופ' ברודי שה'סתמות' שייכות לכל התקופות ואי אפשר לשים את כולן תחת מכנה משותף אחד, שהרי יש פיסקות שמובאות בגמרא כ'סתם' ואמוראים מקשים עליהן ומתרצים אותן, סימן שהן קדומות יחסית. ובלשונם (עמ' 143): 'הסתם אינו רק רקמת חיבור ספרותית שהעורך האחרון הוסיף, אלא שיקוף של דיון חי בבית המדרש שנשתמר באופן אנונימי'. ראייה לכך אפשר להביא מהרבה סוגיות בירושלמי שנחתם הרבה לפני הבבלי, ובו נמצאות סוגיות שלמות המקבילות לקטעים שמובאים בבבלי ב'סתם', סימן שאינם מאוחרים כלל.